

A KMK TEVÉKENYSÉGÉNEK NÉHÁNY VONÁSÁRÓL 1979

PAPP ISTVÁN

Felülvizsgálat '67 – Felülvizsgálat '79

Régóta esedékes volt a KMK működésének, szervezetének mérlegre tétele nemcsak az elvégzett munka értékelése, hanem még inkább az elkövetkező hosszabb időszakban követendő fő irányok kijelölése céljából, hiszen a legutóbbi felülvizsgálat (1967) óta már idestova két ötéves tervszakasz is eltelt. Végre az elmúlt évben megtörtént a felülvizsgálat, amit a Kulturális Minisztérium könyvtárügyi osztálya irányított, s habár egyelőre még nem áll rendelkezésünkre az összefoglaló jelentés, mégis kirajzolódóban vannak azok a kérdések, amelyekre ilyen vagy olyan választ kell adni, hogy szilárd támpontokhoz igazodhassék a KMK tevékenysége az elkövetkező hosszabb időszakban is. Az 1967-es felülvizsgálatnak éppen az volt a haszna, hogy konkrét fogódzókat adott mind a tennivalókat, mind a szervezeti kereteket illetően. Végül is az akkor megállapított alapelvek szerint ment végbe hosszú tíz éven keresztül a szervezeti megújulás, melynek végeredményét tavalyi beszámolónkban¹ ismertettük. Ami pedig a tartalmi feladatokat illeti, hát éppen a felülvizsgálat szakmai ösztönzésére újult meg – egyaránt igazodva a tényleges igényekhez és az adott lehetőségekhez – a könyvtári és informatikai szakirodalmi információs rendszerünk, bontakoztak ki olvasás- és könyvtárszociológiai kutatásaink s a rájuk alapozott igényes módszertani tanácsadó szolgálatunk, váltottak profilt továbbképző tanfolyamaink, fordítottunk megkülönböztetett gondot a gyermekek és fiatalok könyvtári ellátására, a szakszervezeti könyvtárakra, az audiovizuális dokumentumokra stb. Munkastílusunk jellemző jegyeit is az akkori vizsgálódás iránymutatásai formálták: a könyvtárügy igényeihez mért egyensúlyt tartani a meglehetősen összetett funkciórendszerben (döntéselőkészítés, kutatás, szolgáltatás, módszertani tanácsadás, képzés és továbbképzés, szakirodalmi tájékoztatás), az egyes funkciókat nem elválasztani merev szervezeti keretekkel, sőt az egyes munkakörök szintjén is a lehetőség szerint törekedni az adott szakmai tartalom más-más funkcióban való hasznosítására, sok külső munkatársat foglalkoztatni részint a legjobb, legtapasztaltabb szakemberek tudásának gyümölcsöztetésére, részint a fiatalabb generációk tehetségének kibontakoztatására, szoros kapcsolatot tartani a könyvtárügy egészével, de elsősorban a hálózati központokkal, és minden hatósági felhatalmazás, szakfelügyeleti hatáskör nélkül.

Most hasonló útbaigazítást várunk részint a felülvizsgálattól, részint a könyvtárügytől, mégpedig olyan kérdésekben, amelyek éppen az utóbbi évek fejleményei következtében kerültek előtérbe. Az új könyvtári alapjogszabályokból számos tennivaló adódik;

kérdés, hogy ezek közül mi háramlik a KMK-ra, módosul-e a könyvtárügyben betöltött szerepe. Ide csatlakozik a megerősödött vagy újjászervezett könyvtári testületekkel való együttműködés, feladatmegosztás módja és mértéke, a hálózati központokkal és a koordinációs központokkal, valamint a könyvtárosképző intézményekkel való kapcsolat tartalmának és formáinak kialakítása. Megfontolást érdemel az a problémaköteg is, hogy *változatlan maradjon-e a KMK feladatköre, vagy esedékessé váltak bizonyos módosítások*; nem kellene-e változtatni az egyes funkciók arányain; szükség van-e arra, hogy a KMK intenzívebben kapcsolódjék bele a szakfelügyeleti tevékenységbe; milyen legyen a kapcsolat a KMK és a nemzeti könyvtár egyéb könyvtárügyi központi feladatai között stb. *Végül, de elsősorban*: mely feladatokra kell koncentrálnunk erőforrásainkat az elkövetkező öt, még inkább tíz évben. Ez utóbbi kérdésre mindenekelőtt a VI. ötéves terv könyvtárügyi programjának munkálatai és a IV. Országos Könyvtárügyi Konferencia előkészületei nyomán születik a válasz. A KMK 1979. évi teljesítményével talán igazolta, hogy ha túlzott elvárásoknak nem is tud megfelelni, de erejéhez mérten képes teljesíteni a ráeső feladatokat.

A könyvtár társadalmi környezete

Szervesen illeszkedtek a közművelődési kutatási főirányba azok a könyvtári gyakorlatra orientált vizsgálódásaink, amelyek fő célja az volt, hogy feltárják a könyvtár és közönsége kapcsolatát, s ezen keresztül a könyvtár társadalmi határfokát. Aránymódosulás megy végbe az olvasásszociológiai és könyvtárszociológiai jellegű kutatások között, az utóbbiak javára. Természetes folyamatnak minősítjük ezt a hangsúlyváltást, ugyanis a könyvhasználat átfogóbb kategóriájától haladunk a könyvtárhasználat szűkebb kategóriájá felé. Szó sincs arról, hogy a jövőben meg kívánnánk szüntetni az olvasási folyamatra, kultúrára vonatkozó kutatásainkat, mint ahogy nem volt szó az elmúlt tíz évben arról, hogy figyelmen kívül hagytuk volna a könyvtár használóit. Inkább az következett be, hogy szilárdabb alapon, az ország olvasási térképének birtokában, az olvasási folyamat legfőbb jellegzetességeinek ismeretében közelíthetünk most már a könyvtár mint társadalmi intézmény sajátos kérdésköréhez.

Említsük meg mindjárt az egyik fő ellentmondást, ami a könyvtár társadalmi határfokának megállapításakor jelentkezik, minthogy az irányító és fenntartó szervek ítéletét is befolyásolja: mennyiségi mutatókkal próbálunk kifejezni lényegében véve minőségi jelenséget. Egyszerűbben: a könyvtár teljesítményének elbírálásánál két szám esik leg súlyosabban a latba: a beiratkozott olvasók száma és az általuk kölcsönzött kötetek száma. Holott a könyvtárhasználók számának alakulásakor viszonylag kicsi, inkább csak módosító szerepe van az olyan, e szempontból szubjektívnek minősíthető tényezőnek, mint a könyvtárosok aktivitása, propagandamunkája, szolgálatkészsége, szemben a ténylegesen döntő faktorokkal, mint a társadalom politikai, gazdasági kulturális élete, az életmód, az iskolázottság, az életszínvonal alakulása, s a könyvtári szolgálat anyagi ellátottsága.

Fenti kérdéskörrel foglalkozott a műhelyünkben készült két tanulmány (a közművelődési könyvtárak tagságának alakulása; a várható társadalmi változások hatása az olvasásra és a tájékozódási szokásokra) azzal a céllal, hogy elősegítse a könyvtári szolgálat objektívebb értékelését, illetve előkészítse a fejlesztési döntések meghozatalát. További vizsgálódások is folynak, amelyek a műhelytanulmányok megállapításait és hipotéziseit kiegészítik, illetve előkészítik. Főként könyvtárszociográfiai esetleírásoknak minősíthető munkák, amelyek egy-egy könyvtár és társadalmi környezete kapcsolatának feltárását tűzték ki célul. Sok tanulságot ígér az az időben elhúzódó felmérés, amely a Kelenföldön megnyílt FSZEK-fiókkönyvtár életét kíséri nyomon. Érdekes és tanulságos tényeket tárt fel a Kiskunhalason és Dunaújvárosban lezajlott vizsgálódás; meg kell találnunk a módját, hogy a könyvtárosokhoz és a fenntartó szervekhez is eljuttassuk az általánosítható következtetéseket. Hozzáférhető viszont már a Csepelen lefolytatott felmérés – amelynek tárgya a könyvterjesztés és a könyvtár együttes szemrevételezése – anyaga.²

Egyre indokoltabb, hogy a könyvterjesztés két csatornája együttesen váljék a vizsgálódás tárgyává. Elméletileg könnyű meghatározni a két csatorna speciális, egymástól elütő és egymást kiegészítő funkcióit. Sokkal több problémát okoz az állandóan változó tényezők irányította gyakorlati működésük egymásrahatásának megállapítása, az ebből adódó következmények előrejelzése és a szükséges döntések és akciók kidolgozása. A könyvtárak megemlése és a könyvtári beszerzési keretek korlátozása különös élességgel ugrathat ki bizonyos problémákat (könyvtári állománygyarapítási politika, könyvtárellátás, a bolthálózat fejlesztése, kiadási politika stb.). Ebben a megvilágításban új jelentőséget nyer a magánkönyvtárakkal, házi könyvgyűjteményekkel foglalkozó kutatásunk, amely túljutott az adatfelvétel stádiumán, s folyik az adatok gépi feldolgozásra való előkészítése.

Könyvtárszociológiai vizsgálataink egyik legfontosabb tárgyának azonban a könyvtárhasználatnak és a könyvtár teljesítőképességének, illetve teljesítőkészségének összefüggéseit tekintjük. Viszonylag biztonsággal állapíthatjuk meg az anyagi szükségletet: hol, mekkora alapterületű és állományú, milyen szolgáltatásokat nyújtó könyvtárra van szükség. Kérdéses azonban az, hogy ténylegesen realizálja-e lehetőségeit akár az optimális feltételek mellett működő, akár a „nyomorszinten” tengődő könyvtár. S itt érkezünk el a személyi tényezőhöz, a könyvtároshoz, akin áll vagy bukik a könyvtár szolgáltatóképessége. Hadd fogalmazzuk meg másképpen is ezt a fontos momentumot: nem arról van szó, hogy a könyvtárostól kérjük számon a hiányzó olvasókat, a hiányzó szolgáltatásokat, hanem arról, hogy *az adott feltételekhez képest hoznak-e joggal elvárható teljesítményt a könyvtárak, – s ez már igenis a könyvtáros felelőssége.*

A könyvtáros tehát ebben az összefüggésben mint a könyvtári szolgálat döntő tényezője jelentkezik, s ezért elengedhetetlen, hogy szakmai önvizsgálatok során tisztázzuk: teljesítjük-e kötelességünket, vagy okkal elmaraszthatók vagyunk. Ilyesfajta vizsgálódásokat tartalmaz a Pest-megyei Könyvtárral közösen kiadott tanulmánygyűjteményünk,³ de ezen túlmenően több vállalkozásunk is ezzel a kérdéssel foglalkozott. Megjelentettük a közművelődési könyvtári tájékoztató szolgálat minőségét vizsgáló felmérés anyagát,⁴ s az abban feltárt problémák indítottak bennünket arra, hogy egy újabb felmérés keretében olvasónak álcázott kérdezőbiztosaink tegyék próbára nemcsak

a tájékoztatószolgálat teljesítőképességét, hanem a könyvtárosok szakmai-emberi felkészültségét, hozzáállását is. A tapasztalatokról nem ebben a közleményben kell beszámolnunk, ezért csak annyit, hogy nagyon is indokoltnak bizonyult ennek az önellenőrzésnek a végrehajtása; remélhetőleg a jelentés javító szándékkal való nyilvánosságra hozatala hozzájárul ahhoz, hogy az itt-ott *kényelmes és amatőr szinten működő szolgálat* megújuljon. Egy következtetés a jövőre vonatkozóan máris levonható: a könyvtárosokat nem elég kiképezni és továbbképezni, hanem újra és újra le kell vizsgáztatni szakismeretekből, akár szabályos vizsgakörülmények között; arról pedig, hogy miképpen teremthetnek kapcsolatot az olvasókkal, hogyan szolgálják ki őket, a legcélszerűbb olvasónak „rangrejtve” meggyőződnie.

Kapcsolatszervezés – közönségkapcsolatok

Egyre jobban beváltja a hozzá fűzött reményeket az az intézkedés, hogy önálló szervezeti egységre bíztuk a könyvtári közönségkapcsolatok szervezését 1976-ban. Nem mintha a korábbi években nem fordítottunk volna kellő figyelmet erre a fontos, bár egyes kollégák által elnéző mosollyal kezelt területre, hiszen szép eredményeket lehetne felsorolni ebből az időszakból is. Inkább az történt, hogy a megerősödő tevékenység vívta ki magának a megfelelő szervezetet, s ahogy az lenni szokott, az önállósulás új lendületet adott a munkának is.

Ez az új lendület elsősorban abban nyilvánult meg, hogy a korábban kissé belterjes könyvtári propagandamunka kilépett a maga szabta falak közül és bátran nyitott a „nagy testvérek” – rádió, televízió, sajtó – felé. Bebizonyosodott, hogy indokolatlan volt a kisebbségi érzés szülte tartózkodás, mert készséges partnernek mutatkozott a tömegkommunikáció. Mindehhez persze szükség volt arra a türelmes aprómunkára, amellyel kiépítettük a döntő személyes kapcsolatokat. A szorosabbá váló együttműködés eredményének tekinthető, hogy 1979-ben megduplázódott a sajtóban megjelent könyvtári vonatkozású, hosszabb-rövidebb írások száma: számításunk szerint több mint 1800 közlemény (mintegy 1200 hír, s közel 650 riport és cikk) foglalkozott a könyvtárüggyel. Hasonlóképpen fejlődtek kapcsolataink a rádióval: 43 riport, kommentár stb. és 29 híradás hangzott el az év során. Bőkezűbben bánt műsoridejével a televízió is az eddigieknél: ezt 15 film- és riportműsor, 12 híradás jelzi.

Ugyanakkor nem csökkentek a hagyományosnak minősíthető formákra fordított erőfeszítéseink sem. Aktívan vettünk részt a különböző könyvet és olvasást népszerűsítő akciókban, a legintenzívebben a KISZ által meghirdetett, „Művelt ifjúságért, korszerű műveltségért” elnevezésű mozgalomban, ezen belül is a „Könyv és ifjúság” programban. A munka orozslánrésze persze, hogy a könyvtárakra hárult; igyekeztünk támogatni őket módszertani tanácsadással, 20 ezer példányban megjelentetett olvasási útmutatóval,⁵ cikkekkel, konzultációkkal. Az MSZBT olvasói pályázatának (Kell a jó könyv) értékelésében közreműködtünk, összegeztük a hálózati központok jelentéseit, számbavettük ezen olvasómozgalmi forma eredményeit és hibáit.

Sok jogos és megalapozatlan kritika érte már a különféle olvasómozgalmakat. Az is biztos, hogy még messze nem lehetünk megelégedve azokkal az eredményekkel, amelyeket e mozgalmakra fordított nagy energia hozott. Két dolog azonban még biztosabb: az egyik, hogy a jövőben sem mondhatunk le az olvasási kultúra terjesztésének és fejlesztésének ilyesfajta formáiról, csak sokkal inkább a tényleges társadalmi szükségletekhez, egyéni igényekhez kell igazítanunk őket; a másik, hogy akkor igazán hatékony a mozgalom, ha tényleg mozgalom, azaz ha a társadalmi öntevékenység egyik kicsapódása, s a könyvtárosok szervezőmunkája is csak akkor hoz igazi eredményeket, ha építhet a társadalmi aktivitást kiváltó és ösztönző szervezetek iparkodására.

Meg kell emlékeznünk még két propagandakciónkról, mivel az egyik a szocialista könyvtárpolitika eredményeit mutatta be, a másik a könyvtárak szolgáltatásait népszerűsítette. A tanácsi könyvtári közművelődési hálózatok megalakulásának 30. évfordulójára vándorkiállítást állítottunk össze, amelyet első ízben Mezőszentgyörgyön, az első falusi népkönyvtárban mutattunk be. Igényes kiállításban, 11 ezer példányban adtuk ki a fontosabb hazai könyvtárakra vonatkozó közhasznú tudnivalókat tartalmazó füzetet;⁶ látva a nagy érdeklődést, nagyobb példányszám is indokolt lett volna.

Munkálatok a könyvtári alapjogszabályok nyomán

Részint keretjogszabály jellegükből következően, részint a bennük elrendelt konkrét tennivalók miatt meglehetősen hosszú időszakra elnyúló jogi és szabályozási munkálatok indultak meg a magyar könyvtárügyben a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1976. évi 15. számú törvényerejű rendelete, a végrehajtásáról szóló 17/1976.(VI. 7.) számú minisztertanácsi rendelet, valamint a kulturális miniszter 5/1978.(VII. 12.)KM számú rendelete nyomán. Néhányukba a KMK is bekapcsolódott.

Első helyen említjük a könyvtári szakfelügyelet újraszabályozásának előkészítését. Ismeretes, hogy a jelenleg érvényben lévő jogszabály⁷ több kompromisszumtól, s nem is szerencsés kompromisszumtól terhelt, minthogy egyes államigazgatási szervek akkoriban kissé mereven értelmezték a tanácstörvény bizonyos rendelkezéseit, s mivel formális megfontolások alapján egy jogszabályba kívánták zsúfolni a művelődési otthonok és a könyvtárak szakfelügyeletét. Az élet nem igazolta e jogszabály koncepcióját; erre mutatnak a szakfelügyelők napi tapasztalatai, a szakfelügyeleti munkában jelentkező nehézségekkel foglalkozó írások hosszú sora, az országos könyvtárpolitikai irányításnak az új helyzetet tükröző követelményei. Több előkészítő anyagot nyújtottunk be a Kulturális Minisztérium könyvtárügyi osztályának e tárgyban, konzultációt is szerveztünk a megyei könyvtárak igazgatóival, s végül megfogalmaztuk a jogszabály első tervezetét is. Kialakultak azok az alapelvek, amelyekre bátran építhető az országos szakfelügyelet új rendje: önálló, csak könyvtári területre vonatkozó jogszabályra van szükség; a könyvtárakon kívül be kell vonni a szakfelügyelet hatókörébe a könyvtárosképzést és intézményeit, a társadalmi egyesületet, a szakfolyóiratokat és a könyvtárellátó vállalat(ok)at; többlépcsős szakfelügyeleti rendszer foghatja csak át a könyvtárügy egészét, ezért a hálózati központoknak

és a koordinációs központoknak megfelelő hatáskört kell biztosítani; egyéni megbízások helyett intézményekre kell bízni a szakfelügyelet jogát és kötelességét.

Kidolgoztuk a tudományos könyvtárrá való minősítés ügyrendjére vonatkozó javaslatot is. Meg kell vallanunk, hogy kezdettől fogva éltek bennünk fenntartások az alapjogszabályok idevágó rendelkezéseivel szemben: formalitástól, bürokráciától, hiú presztizsszempontok érvényesülésétől tartottunk. E fenntartások máig sem szüntek meg, bár kétségtelen, hogy némely fenntartónál már mutatkoznak olyan elszánások jelei, amelyekre az alapjogszabályok számítottak: a könyvtár megbecsültebb – értsd: bőke-zőbb – kezelése vagy a tudományos rang elérése végett, vagy a tudományos rang elnyerése miatt. Persze, elelmélkedhetünk azon, hogy a tudományos jelző nélkül miért nem lehetett vagy lehetne a szükséghez mért anyagi támogatásban részesíteni a könyvtárat, de a hazai valósággal számot vetve okosabb azt mondanunk, hogy amelyik könyvtárnak és fenntartónak kell a tudományos cím, s ezért kész újabb erőfeszítésekre, azaz munkára és szolgáltatásokra, illetve fokozott anyagi gondoskodásra, akkor megéri a minősítő bizottságot működtetni.

Sűrűn érkeznek azok a szervezeti és működési szabályzatok a Kulturális Minisztériumba, amelyek érvénybe lépéséhez miniszteri egyetértés szükséges; a KMK számos esetben véleményezte szakmai szempontból e szabályzatokat.⁸ Bármekkora munkát is jelent e rendelkezés végrehajtása a könyvtárak számára, legalább akkora hasznot is hoz a belefektetett energia. Egy új vagy módosított szervezeti és működési szabályzat elkészítése jó alkalom az önvizsgálatra és a célok, feladatok, tevékenységi területek korszerűsített keretének hosszú távra szóló kialakítására. Egyúttal a Kulturális Minisztérium lehetőséget nyer a szabályzatok jóváhagyása révén a könyvtári alapjogszabályok rendelkezéseinek valóságba való átültetésének közvetlen ellenőrzésére, illetve előmozdítására.

Az említett alapjogszabályokat jelentőségük miatt angol és orosz nyelvre is lefordítottuk,⁹ igen nagy érdeklődést tapasztaltunk irántuk mind szocialista, mind tőkés országokból.

A könyvtári rendszer fejlesztése

Legyenek mégoly kedvezőtlenek az anyagi feltételek, a fejlesztés, a továbblépés követelményét nem lehet feladni, még akkor sem, ha esetenként csak szintentartásra futja, sőt ha helyenként visszalépésre is sor kerül. Ugyanis egyrészt a fejlesztés az anyagi erők átcsoportosításával is megtörténhet, másrészt az alapos, megbízható tervezés előfeltétele annak, hogy a körülmények kedvező változásával a könyvtár felkészületlensége miatt ne kerüljön lépcszavarba, hanem tudjon érvekkel-tervekkel megalapozottan kérni.

Idestova két ötéves tervciklust szolgáltak ki a tanácsi és a szakszervezeti közművelődési könyvtárak szakmai irányelvei, nem is eredménytelenül. Betöltötték azt a feladatot, hogy húzóerői legyenek a könyvtári ellátás fejlesztésének, a céltudatos irányító-tervező-fejlesztő munkának. A dolgok természetéből következően a fejlődés üteme nem volt minden könyvtárra nézve azonos; egyes intézmények megközelítették, mások el is érték a célul tűzött normatívákat, mások – s ez látszik a többségnek – még

csak a derekán tartanak az útnak. Tény az, hogy ha nem akarjuk, hogy a fejlődés indokolatlanul lelassuljon vagy távlati célok hiányában esetlegessé és parttalanná váljék, a szakmai irányelveket felül kell vizsgálnunk akkor is, ha az érintett könyvtárak mindegyike még nem jutott el az előirányzott szintre. Mindkét közművelődési könyvtártípus irányelveit a bekövetkezett fejlődés, a változó társadalmi körülmények és a legújabb szakmai ismeretek alapján újrafogalmaztuk; a szakszervezeteket a SZOT-nak adtuk át a megfelelő döntés előkészítése céljából, a tanácsiakat pedig az Országos Könyvtárügyi Tanács illetékes munkabizottsága rendelkezésére bocsátottuk.

Egyidejűleg nagyszabású vizsgálatot folytattunk le, amelynek az volt a célja, hogy pontosan megállapítsa, milyen mértékben tettek eleget a tanácsai könyvtárak a szakmai előírásoknak. Remélhetőleg a gépi adatfeldolgozás megtörténte után a felmérés eredményeit még idejében eljuttathatjuk az Országos Könyvtárügyi Tanács munkabizottságához, hogy a végső állásfoglalás szilárd alapokon nyugodhassék.

A napi gyakorlatot közvetlenebbül kívánja segíteni fejlesztési erőfeszítéseiben a módszertani munkát végző könyvtárosok számára rendezett egyéves továbbképző tanfolyam, amely 1980-ban fejeződik be; azt tervezzük, hogy a tanfolyamon elhangzott előadások anyagát kiadványban is megjelentetjük. Nyomdában van már a centralizált ellátási rendszerekkel foglalkozó tanulmánygyűjtemény; a dolgozatok nagyobbik fele az e területen már eredményeket felmutató könyvtárak (veszprémi Megyei Könyvtár, szombathelyi Megyei Könyvtár, dunaújvárosi Munkás Művelődési Központ és Könyvtár) tapasztalatait teszi közkinccsé.

Több éves munka eredményeként született meg az egyetemi könyvtárak fejlesztési irányelveinek tervezete. Ezzel az egyetemi könyvtárak munkatársaiból alakult csoport befejezte működését; a tervezettel a továbbiakban az Országos Könyvtárügyi Tanács megbízásából az egyetemi könyvtárigazgatók tanácsa foglalkozik.

További Országos Könyvtárügyi Tanács fejlesztési munkálatok alapjául fog szolgálni az egyetemi és főiskolai, valamint a fontosabb közművelődési könyvtárak gépesítettségi helyzetének felmérése, számunkra pedig hasznos, áttekintést biztosító adatokat nyújtott.

Itt számolunk be arról is, hogy az Országos Könyvtárügyi Tanács megbízott benünket a VI. ötéves tervidőszakra vonatkozó könyvtárügyi cselekvési program kidolgozásával. A munka első fázisa lezajlott, s az év végére elkészült a KMK számos munkatársának közreműködésével a program tervezetének első fogalmazványa, amelyet sok könyvtárnak küldtünk meg véleményezésre.

Mi egy koordinációs központ dolga?

Új kategóriát vezettek be a könyvtári alapjogszabályok a könyvtári intézményrendszerbe, mégpedig a koordinációs központok kategóriáját. Ha nagy vonalakkal vázolták is, hogy mit várnak el egy koordinációs központtól, éppen a működési területek különbözősége miatt minden egyes központnak magának kell sajátos tartalommal megtöltenie a közös kereteket.

Az Országos Széchényi Könyvtár – s benne a KMK – két területen is koordinációs központként működik: a közművelődési könyvtári hálózatok és területi együttműködési körök központjaként. Véleményünk szerint az előbbi feladatot főként a KMK-nak kell ellátnia az OSZK illő hozzájárulása mellett, míg az utóbbinál fordított a helyzet, mivel az alakulófélben lévő, tervezési-gazdasági körzetekre kiterjedő együttműködési körök legfőbb tartalmát egyelőre a kötelezpéldány-elosztás és a könyvtárközi kölcsönzés szervezése teszi.

Akkor jár el helyesen a koordinációs központ, ha tevékenységi körét nem voluntarista módon alakítja ki, hanem a hozzá tartozó könyvtárak tényleges szükségleteihez igazítja munkáját. Munkastílusát illetően pedig messzemenően kerülnie kell a hatóságosdit, mert inkább szolgálnia, semmint irányítania kell a gondjaira bízott könyvtári együttest. Ezért nem a vezető szerepét kell eljátszania, hanem az egyenjogú tagokból alakult testület titkáráét, a javaslatétel, a rábeszélés, a tanácsadás, az ösztönzés jogával és kötelezettségével, de semmiképpen sem az utasításra, a mások feletti döntésre való jogosultsággal, vagy akárcsak felhatalmazással.

A koordinációs központ nem helyettesíti a hálózati központokat, illetve a kooperációs körök vezető könyvtárait, hanem ésszerű együttműködésüket kívánja előmozdítani olyan funkciók vállalásával, mint például fejlesztési koncepciók és tervezetek kidolgozása, információs adatbázis kialakítása, a képzési és továbbképzési tevékenység összehangolása, esetenként átvállalása, kutatási programok megtervezése és végrehajtása, kutatásszervezés, módszertani és konzultációs szolgálat működtetése, könyvtári és információs szolgáltatások nyújtása, illetve e szolgáltatások kooperációs alapon való megszervezése és így tovább.

Talán nem hízelgünk önmagunknak, ha azt állapítjuk meg, hogy a KMK – bizonyos korábbi tanulságok levonásával – igyekezett már a jogszabályok megjelenése előtt is „prózában beszélni”. Gyakorlatába beillesztette a fenti funkciókat, s tudatosan vállalta a szolgáltató-katalizátori szerepet. Ez tükröződik abban is, hogy a titkársági teendőket látja el a megyei könyvtárak, illetve a szakszervezeti hálózati központok igazgatóiból alakult tanácsok mellett, s a munkatervében szereplő és soron kívüli feladatai főként a közművelődési könyvtári hálózatok igényeihez igazodnak.

Itt merül fel új formában az a régi kérdés, hogy *mik is tulajdonképpen a KMK összkönyvtárügyi kötelezettségei*. Mindenesetre a koordinációs központok életrehívásával mentesültünk olyan feladatok alól, amelyeket eddig végeztünk vagy el szerettünk volna végezni. Az igazság az, hogy az alapítás időszakában kissé túl ambiciózusan meghúzott határokat a KMK a gyakorlatban soha nem tudta elérni részben kapacitásbeli fogyatékoságok, részben illetéktelensége, pontosabban más szervek illetékessége miatt. Így az új jogi helyzet csak szentesítette a valóságban végbement folyamatot, amely nagyjából azt eredményezte, hogy a KMK a közművelődési könyvtári hálózatok koordinációs központi feladatkörén túl csak bizonyos általános könyvtárügyi feladatokat lát el. Azt hisszük, hogy ez utóbbi feladatok a jövőben sem maradnak el, mindenesetre a többi koordinációs központtal való intenzív együttműködés és munkamegosztás eredményeképpen némileg módosulhatnak. Például: egyelőre nincs koordinációs központja a társadalomtudományi szakterületi együttműködési köröknek, ezért pillanatnyilag a KMK látja el a Társadalom-

tudományi Információs Munkabizottság titkársági teendőit. Vagy: egyre több felsőoktatási és szakkönyvtár keres meg bennünket rendszertervezési és -szervezési megbízással; valószínű, hogy a jövőben e megbízásokat az illetékes koordinációs vagy hálózati központoknak kell vállalniuk, de mindenképpen velük együttműködve tevékenykedhetik a KMK – ha futja erre energiája – „idegen vadászterületen”.

Ugyanis erőforrásaink meglehetősen behatároltak. Konzultációs-tanácsadó-módszer-tani szolgálatunkat nem valamiféle előzetes terv szerint működtetjük, hanem örülünk, ha azoknak a könyvtáraknak segíthetünk, amelyek igénylik ezt. Nem kevés kollegiális szemrehányás ért már bennünket azért, hogy egyes könyvtárakban, hálózatokban ritkán jelenünk meg. Ám *az ügyek ereje dirigál bennünket*, s ezért sokszor sajnálattal le kell mondanunk olyan konzultációkról, amelyekből pedig mi tanulhatnánk; másfelől pedig falra hányni borsót ugyan minek menjünk, ha oda is mehetünk, ahol tényleg szolgálhatunk.

Könyvtárkezelők képzése

Sok könyvtárigazgató fejezte ki neheztelését a két és féléves könyvtárosképző szaktanfolyamok megszüntetéséért, mondván, hogy e tanfolyamok legalább a könyvtári rutinmunkák elvégzésében jól használható munkaerőket képeztek ki, akik közül nem kevesen érdemi feladatok ellátására is alkalmasnak bizonyultak. S hiába volt korszerű, előremutató, a könyvtári üzemelés optimális rendjéhez jobban igazodó a hetvenes évek elején kidolgozott koncepció,¹⁰ ha akadozó valóráváltása következtében előálló munkaerőgazdálkodási problémák az említett igazgatók álláspontját erősítették. *Az egyetemi szintű képzés állandósulni látszó válságállapota* most ne is említettessék; a tanárképző főiskolákon ugyan polgárjogot nyert a könyvtárosképzés, s a népművelési szak helyett tanári szakokkal párosodott, ám a kapacitás messze elmarad a szükségestől, továbbra is megoldatlan a szakkönyvtárosi utánpótlás képzése, és még mindig nincs budapesti főiskolai oktatóbázis. Megkezdődtek a főiskolai államvizsgák a könyvtárosképző szaktanfolyamot és tanítóképzőt végzetek számára, de féltő, hogy ez a „jóvátételi akció” újabb problémákat eredményez, például elvonja a figyelmet a főiskolai képzési kapacitás fejlesztésétől. Mégis, az igazgatói aggodalmakat leginkább az igazolja, hogy a könyvtárkezelők képzésének ügye mindeztől bukácsolva haladt előre.

Már 1975-ben elkészítettük a gimnáziumokban kísérleti jelleggel meginduló közgyűjteménykezelői tanfolyamok könyvtárosi tanterveit, s szorgalmazni kezdtük, hogy a hálózati központok és egyes nagyobb könyvtárak is szervezzenek hasonló tanfolyamokat szakképzetlen dolgozók számára. A könyvtárkezelők utánpótlásának e két képzési forma lehet a forrása.

Azért is veszélyeket rejtő a könyvtárkezelői tanfolyamok körüli huzavona, mert a *könyvtári munkaerőmérlegben* döntő szerepet játszanak az ezekben kiképzettek. Ha azt mondjuk, hogy a létszám egyharmadának elegendő a könyvtárkezelői képesítés, akkor még keveset mondtunk. Fel kell végre számolnunk a *túlképzettségre irányuló törekvéseket*. Legyünk őszinték: jelenleg a munkahely olyanokat is javasol főiskolai vagy egyetemi tanulmányok végzésére, akikből hiányoznak az ehhez szükséges adottságok, s talán nem

is megalkuvásból, hanem egyszerűen azért, mert nem működik még a könyvtárkezelői tanfolyamok rendszere.

Várható azonban, hogy az 1980-as év pozitív változást hoz. Előrehaladott állapotban van a Kulturális Minisztérium utasítástervezete a könyvtárakban szervezendő tanfolyamokról, s a gimnáziumokban is túllép a tanfolyam a kísérleti stádiumon: 1981-től kezdve már nem közgyűjteménykezelői, hanem csak könyvtárkezelői képzés lesz. (Hadd engedjünk meg magunknak itt egy kesernyés megjegyzést. Úgy látszik, hogy testvérterületeink segítése olykor saját érdekeink ellenére túl nagy kerülőkre késztet bennünket képzési rendszerünk fejlesztésében. *A könyvtáros szakma tiltakozása ellenére vezették be a kétszakos népművelő-könyvtáros képzést, s a kezdettől fogva hangoztatott fő ellenrünköt – hogy nem szerencsés dolog két közvetítő szakma párosítása – csak hosszú évek elteltével tették magukévá az illetékesek. Hasonlóképpen jártunk a közgyűjteménykezelői tanfolyamokkal: kénytelenek voltunk „összehúzni” magunkat, s a szükségesnél kevesebb órába zsúfolni a könyvtárosi ismereteket a tantervben, a múzeumi és levéltári igények akceptálása miatt. Mindkét esetben kiderült: *a könyvtároság önálló szakma, amelyet nem célszerű más, mégoly rokonszakmával sem vegyíteni.*)*

Megtettük, amit lehetett a könyvtárkezelők képzése előmozdítása érdekében. Nemcsak figyelemmel kísértük, hanem konzultációkkal, konferenciákkal segítettük a gimnáziumokban oktatókat, jegyzeteket irattunk – melyeket kötetbe gyűjtve is kiadtunk¹¹ –, részt vettünk a vizsgákon, állandó kapcsolatban álltunk az Oktatási Minisztérium és az Országos Pedagógiai Intézet illetékeseivel, javaslatot tettünk feladatgyűjtemény összeállítására és vállaltuk a szerkesztői munkákat stb. A Kulturális Minisztérium eseti engedélyei alapján indított hálózati tanfolyamokat szakmai támogatásban részesítettük.

Az ISBD és „könyvéke”

A nemzetközi könyvtári élet nagy programjai, az UBC és az UAP hullámai szinte fáziskésés nélkül érték el könyvtárügyünket. Hatásukra élénk tevékenység bontakozott ki a könyvtári színtér számos pontján, szakmánk és szolgálatunk nemzetközi jellegéből következően. Ha ugyanis nem csatlakozunk a világ könyvtárügyében zajló folyamatokhoz, könnyen kockáztathatjuk lényegi funkcióink zavartalan működését.

Erőfeszítéseinket e téren elsősorban a dokumentumok bibliográfiai számbavételével kapcsolatos feladatokra koncentráltuk. Az idevágó szabványosítási munkálatok a Magyar Szabványügyi Hivatal irányításával folynak, s a munkálatok szakmai bázisa a nemzeti könyvtár. Úgy véltük azonban, hogy többet kell tennünk a szakmai tevékenység egy fontos szektorát jelentősen módosító leírási szabványok előkészítése és bevezetése érdekében, mint csak a bizottsági munkában részt venni.

Az IFLA engedélye alapján tervbe vettük az ISBD-sorozat tagjainak magyar nyelvű közzétételét, az ISBD/G megjelent,¹² az ISBD/NBM sokszorosítás alatt áll, az ISBD/S-et és CM-et lektorálják, az ISBD/PM nyersfordítása elkészült. Nem szabad azt hinni, hogy e viszonylag rövid dokumentumok kiadása egyszerű dolog. Lefordításuk a terminológiai

problémák miatt hallatlanul nehéz, mivel pl. sok esetben a magyar szaknyelv megújítására is szükség van, ezért a fordítók és lektorok vállán nagy felelősség nyugszik.

Hazai szabvány még csak a monografikus művek leírására készült. Legsikeresebb továbbképző tanfolyamaink közé tartozik az új szabvány ismertetését célzó, 1979-ben hatszor megismételt egyhetes tanfolyam, amelyet valószínűleg 1980-ban is meg kell rendeznünk még néhány alkalommal. E tanfolyamhoz jegyzetet is irattunk (sajtó alatt van) és példatárat¹³ jelentettünk meg.

Köztudomású, hogy a szabványalkotás nem gyors folyamat, különösen ha leírási szabványról van szó. Ezért még jó idő telik el, amíg minden dokumentumtípusra hazai szabvánnyal fogunk rendelkezni. A könyvtárak azonban, ahol ott állnak és napról-napra gyarapodnak a legváltozatosabb dokumentumok gyűjteményei, nem várhatnak a feldolgozással, amíg megfelelő szabvány áll rendelkezésükre. Ezen a nehézségen részben segít az ISBD-sorozat lefordítása, de ez még nem legendő. Úgy gondoltuk, hogy az ISBD-alapelvekkel összhangban, kissé talán a hazai szabványosítási munkálatokat is ösztönözve, módszertani útmutatókkal segíthetnénk a könyvtárakat nem hagyományos dokumentumaik feldolgozásában. Így készült el a mozgóképek leírásáról szóló útmutató,¹⁴ és sajtó alatt van a mikrofilmloparokról szóló; szakmai vita előtt áll a hangdokumentumok, s előkészületben van a képek és útjelentések útmutatója.

Jelentőségének külön nyomatékot adandó, végezetül említjük a *Könyvtári Szemle faksimile kiadásának megindulását*.¹⁵ A vállalkozást a Magyar Tanácsköztársaság hatvanadik évfordulójára kezdeményeztük, hiszen jórészt az e folyóiratban megjelent elméleti és gyakorlati írások készítették elő 1919 könyvtárpolitikáját. Itt köszönjük meg együttműködési készségét és tevőleges közreműködését valamennyi könyvtárnak, amely a jó ügy érdekében a közös munkába bekapcsolódott.

JEGYZETEK

1. PAPP István: A KMK tevékenységének néhány vonásáról. 1978. = Könyvtári Figyelő. 1979. 3.sz. 279–292.p.
2. HAVAS Katalin – V. KULCSÁR Júlia: Könyv és olvasás egy nagyüzem életében. 1. Könyvterjesztés és könyvtárak a Csepel Művekben. Bp. 1979. MKKE – OSZK–KMK. 63 p.
3. Hivatása: könyvtáros. Egy pálya örömei és gondjai – Pest megyei tapasztalatok tükrében. Szerk. PÁL Ernő. Bp. – Szentendre, 1978. OSZK–KMK – Pest Megyei Művelődési Központ és Könyvtár. 241 p.
4. HALÁSZ Béla: Tájékoztató a közművelődési könyvtárakban. Előtanulmány egy vizsgálathoz. Bp. 1978. NPI. 87 p.
5. Könyv és ifjúság. Szerk. PELEJTEI Tibor. Bp. 1979. OSZK–KMK. 80 p.
6. Könyvtári kalauz. Közhasznú tudnivalók országos és regionális könyvtárakról. Fel. szerk. PELEJTEI Tibor. Összeáll. MOÓR Márta, SÖVÉNYHÁZI Csilla. Bp. 1979. OSZK–KMK. 32 p.
7. A művelődésügyi miniszter 156/1973.(M.K. 15.)MM számú utasítása a közművelődési könyvtárak és a művelődési otthonok felügyeletéről.

8. KENYÉRI Katalin – CHOLNOKY Győző: Megjegyzések a szervezeti és működési szabályzatokról. = Könyvtáros. 1979. 12.sz. 713.p.
9. Csrezvücsajnij zakon prezidiuma Vengerszkoj Narodnoj Reszpubliki o bibliotekah No. 15/1976. Bp. 1976. OSZK–KMK. 31 p.
Prikaz minisztra kul'turü Nr. 5/1978.(XII.12.)KM ob organizacii i funkcionirovanii bibliotecsnoj szisztemü. Bp. 1979. OSZK–KMK. 26 p.
The Hungarian library law. Fundamental regulations. Bp. 1979. OSZK–KMK. 58 p.
10. FUTALA Tibor: Szakmai koncepció a könyvtárosképzés rendszerének továbbfejlesztésére. = Könyvtári Figyelő. 1973. 1.sz. 19–32.p.
SZABÓ Sándor: A könyvtárosi szakképesítést nem igénylő könyvtári munkakörök képzési problémái. = Könyvtári Figyelő. 1973. 1.sz. 50–56.p.
11. Könyvtárkezelői ismeretek. Irták: PINTÉR Márta, FERENCZY Endréné stb. Bp. 1977. OSZK–KMK. 234 p.
12. ISBD/G A nemzetközi szabványos bibliográfiai leírás általános szabályai. Magyarázatos szöveg. Ford. FARAGÓ Lászlóné. Bp. 1979. OSZK–KMK. 46 p.
13. Példatár a könyvek bibliográfiai leírásához. Összegyűjt. VAJDA Gábor, JUHÁSZ Lászlóné stb. Bp. 1979. OSZK–KMK. 195 p.
14. Mozgóképek bibliográfiai leírása. Útmutató. Összeáll. VARGA Ildikó. Bp. 1979. OSZK–KMK. 21 p.
15. A Könyvtári Szemle című folyóirat I. évfolyamának hasonmás kiadása. Bp. 1979. OSZK. 2, 108 p.

